

1. Алекперов В. Основные тенденции в нефтяном бизнесе. - М., 2006. - С. 152-196
2. Черников А.П. Стратегия развития региона (структурный аспект). - Новосибирск: ИЭ и ОПП СО РАН, 2000. - 166 с.
3. Максимов С. Энергетический диалог: Россия и США // Мировая энергетическая политика. - 2002. - №4.

* * *

Мақалада мұнай өнімдері нарығы инфрақұрылымын тұрақтандырудың төрт кезеңнен тұратын үлгісін жасаудың өзекті мәселелеріне арналған, яғни мұнай өнімдері нарығының бағалап, негізгі сипаттамасын беру, нарықтағы шоғырлану мен бәсекелестік қабілеттілікті бағалау және қорытынды бағалауды жүргізуді қамтиды.

In article considers problem infrastructures of the market mineral oil to workings out of model of stability which including four cores stages: to estimate and give basic characteristics of the market of mineral oil and spend concentration estimation and competition on the market oil refining and also to make a total estimation.

ӘӨЖ 631.02.

АГРОҚҰРЫЛЫМДАРДЫ ІРІЛЕНДІРУ ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ

Серіков Б.

“Сырдария” университеті

Қазақстан республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” атауымен халыққа Жолдауында: “Ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі ең төмені және жылына бір жұмыс істеушіге 3 мың доллар шамасында келеді. Ал дамыған елдерде бұл көрсеткіш 50-70 мың долларды құрайды.

Ауыл үшін өсу перспективасы міне осында. Сондықтан біздің міндетіміз – 2014 жылға қарай агроөнеркәсіптік кешенде өнімділіктері кем дегенде екі есе арттыру” деп атап өткен. [1]

Елбасының агроөнеркәсіп саласын дамыту бойынша алға қойған міндеттері Оңтүстік Қазақстан облысының суармалы жерлерге мамандандырылған мақта өсіру, өңдеу және өткізу кешеніне толығымен тиісті проблема. Сондықтан бірінші кезекте еңбек өнімділігінің қазіргі деңгейін талдау және оны арттыру жолдарын қарастыру өзекті мәселе. Оның сыртында мақта өсіру мен жинаудың 1 га еңбек сыйымдылығы жоғары, соның ішінде қол еңбегінің үлесі басым.

Көпжылдық зерттеулер мен озық тәжірибе мақта өсіруде 1 жұмысшыға жүктеменің мөлшері 4-5 га тең екендігін көрсетті. Бұл өлшем шаруашылықтың техника және технологиялармен жарактану деңгейіне қарай өзгеруі мүмкін. Қазіргі заманғы техникамен жарактану деңгейі жоғары кәсіпорындар мен агроқұрылымдарда 8-10 га дейін жеткізуді, тиісінше еңбек өнімділігін арттыруды жобалау қажет.

Қазіргі жағдайда қалыптасқан 1 га алынатын өнім 2,0 тонна, 1 тонна шитті мақтаның рыноктағы сату бағасы 52 мың теңге (2000-2008ж.), 1 жұмысшыға өндірілетін шитті мақтаның көлемі 6-8 тонна, ақшалай мәндегі еңбек өнімділігі 312-446 мың теңге (2080-2973,3 АҚШ доллары) аралығында ауытқиды. Бұл көрсеткіш әлем және ішкі рыноктардағы бағаның өзгерушеңдігіне байланысты құбылма сипатқа ие.

Алайда суармалы жерлерде мамандандырылған мақта кешенін өндірістік-экономикалық тұрғыдан терең зерттелместен реформалауды жүзеге асыру өндіруші агроқұрылымдарды ұсақтауарлы етіп қалыптастырды. Біздің зерттеулеріміздің нәтижесі бойынша олардың жалпы санының 79,3 %-ның егістік көлемі 1-10 га дейін, 78 %-ның меншігінде топырақты өңдейтін тракторы, ауылшаруашылығы сайман-жабдығы жоқ немесе тозығы жеткен.

Егістіктің контурларының шекті болуы жалпы өнімнің, табыстың, пайданың мөлшерлерін шектейді. Сонымен қатар қалыптасқан жағдай жоғары өнімділікпен жұмыс істейтін қазіргі

заманғы техника мен технологияны сатып алуға, тиімді пайдалануға қарама-қайшы келіп тұр. Қазіргі жағдайда ескі тозығы жеткен техникамен, ұсақконтурлы егістіктерде еңбек өнімділігін арттыру күрделі мәселе, оны зерттеу және шешімін тауып ғылыми-практикалық тұжырымдар жасау көкейтесті мәселе.

Еңбек өнімділігін арттырудың экономикалық механизмі үш топтағы факторлардан құралады:

- 1) 1 га егістіктің өнімділігін арттыру;
- 2) материалдық-заттық ресурстарды дұрыс бөлу және пайдалану жолымен тиімділігін арттыру;
- 3) қол еңбегін механикаландыру, жаңа технологиямен техниканы ендіру арқылы шығындарды қысқарту.

Бірінші, өнімділікті арттыру мақсатында: суармалы жерлерді қалпына келтіру үшін инвестиция салу; жаңа жоғары өнімді селекциялық сорттарды ендіру және аудандастыру; интенсивті агротехнологияны қолдану, агроқұрылымдарды басқаруды жетілдіру және соңғы нәтижеге қызықтыру іс-шараларын жүзеге асыру жолымен өнімділікті 5-8 ц. арттыру мүмкіндігін пайдалану;

Екінші, мақта өндіруде пайдаланылатын табиғи-материалдық ресурстар: ағын су, жанар-жағар май, минералды тыңайтқыштар мен химикаттар, ақша құралдарын үнемді, тиімді пайдалану әрі өнімділікті арттыруды, әрі шығындарды қысқарту;

Үшінші, агроқұрылымдарды ірілендіру жер пайдалану коэффициенттері 15-18 % арттырады, өнімділігі жоғары қазіргі заманғы техника мен технологияны лизинг жолымен алудың экономикалық-қаржылық және қомақты несие алудың мүмкіндіктерін жасау;

Осы факторларды бір кезеңде іске қосу жолымен технологиялық жарақтану деңгейі жоғары кәсіпорындар мен агроқұрылымдар 1 жұмысшыға жүктемені 8-10 га ұлғайтуға, тиісінше еңбек өнімділігін арттыруға қол жеткізуге болады.

Осыларға байланысты еңбек өнімділігін арттырудың басты факторы бір тауарөндіруші агроқұрылымдарды ірілендіру және бұл шара мынадай артықшылықтар береді:

- еңбекті тиімді бөлу және кооперация негізінде ұйымдастыруға;
- еңбек өнімділігін және пайдалылық деңгейін арттыру арқылы бәсекелестікке қабілетті кешен қалыптастыруға;
- ғылыми негізделген, мамандандырылған шаруашылықты ұйымдастыру және ауыспалы егіс жүйесін ендіру, егістік құрылымды диверсификациялау арқылы топырақтың құнарын және табыс түсімін арттыруға;
- озық инновациялық технологияны және жоғары өнімді техниканы, озық суару жүйелерін қолдану мүмкіндігі;
- өндіріске инвестиция бағыттауға, қомақты несие алуға, лизинг ұйымдастыруға, қорлар мен ресурстарды тиімді пайдалану және қайтарымын жоғарылатуға жол ашуы;
- ауылдың әлеуметтік-экономикалық жағдайын осы негіздерде жақсартуға.

Ұсақтауарлы ауыл шаруашылық құрылымдарды бірлестіруді Қазақстан Республикасы “Шаруа (фермер) қожалықтары туралы”, “Өндірістік кооперативтер туралы” және “Ауыл шаруашылық серіктестіктер мен олардың ассоциациялары (одақтары) туралы” заңдарына сәйкес кәсіпкерлікті ұйымдастыру туралы келісім-шарт негіздерінде жүзеге асыруға болады.[2-3]

Тауарөндірушілер өз ресурстарын (жер, капитал, еңбек) біріктіріп, белгілі бір шаруашылық міндеттерді шешу бағытында өз қызметтерін үйлестіреді. [4]

Ауыл шаруашылығы ұсақ тауарөндірушілерді біріктіру өндірістің жоғары өнімді технологиямен және пайдалылық деңгейін өзін-өзі қаржыландыруды қамтамасыз ете алатындай шаруашылық құруға мүмкіндік береді.

Бізге белгілі болғандай ауыл шаруашылық серіктестіктері мен шаруа қожалықтарының мақсаттары әртүрлі. Ауыл шаруашылық серіктестіктері тек ақылы қызмет көрсету арқылы табыс табады, олар: ұсақ шаруа қожалықтарына техникалық қызмет көрсету, өнімдерді өткізу және басқа қызметтер. Бұл қызметтердің құны тауар өндірушілер өндірген өнімнің өзіндік құнына кіреді.

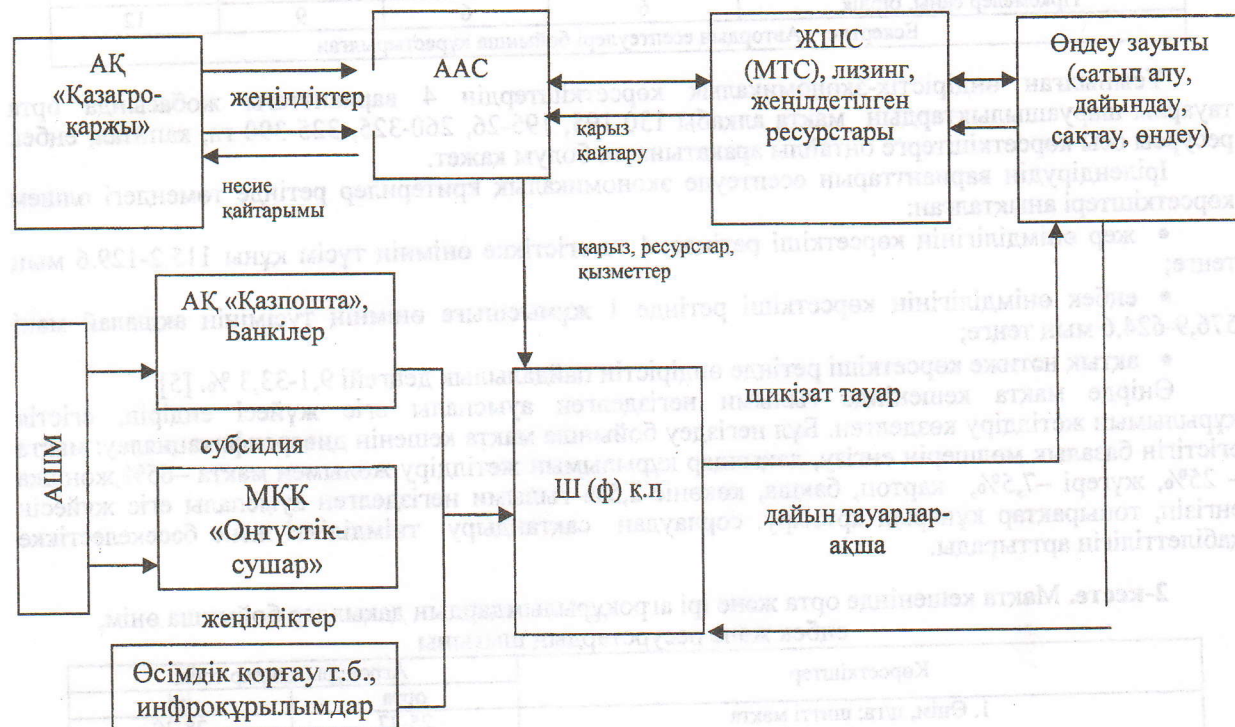
Жоғарыдағы жағдайға байланысты екі жақ бірлесіп, яғни шаруа қожалықтары мен серіктестіктер қосылып, аралас ауыл шаруашылық серіктестіктерін (ААС) құрған тиімді. Бұл құрылымның негізгі мақсаты: ауыл шаруашылығы тауарларын өндіру, өткізу ғана емес, сонымен қатар өндіруші кәсіпорынмен бірлесіп, жауапкершілігі шектеулі (ЖШС) серіктестік құрып

өткізілген, өңделген өнім құны арқылы шығындардың, несиенің, лизингтің қайтарымын қамтамасыз ету.

Бұл мәселе ҚР-ның «Ауылшаруашылық серіктестіктері мен олардың қауымдастығы (одағы) туралы» Заңында анық жазылған. (25 желтоқсан 2000жыл)

Серіктестік өз мүшелерін өнімін өткізгенде оны иелігіне меншіктеп алмайды, тауар өндірушілер серіктестікке өнім өткізумен байланысты шығындарын (серіктестік қызметінің жалақысын, көлік тасымалдау және басқа) төлеуі тиіс. Өнімнің өзіндік құнымен жоғары бағаға өткізген кезде түскен пайда тауар өндірушілердің пайдасы болып саналады. ЖШС құрамында бақылау және басқару құқығы ААС-нің құзырында болып, «Шаруа (фермер) қожалықтары туралы» Заңда белгіленген тауарөндірушілердің құқығы сақталады.

Ұсақтауарлы шаруа қожалықтарын ААС (аралас ауылшаруашылық серіктестігіне) біріктіру жолымен ірі тауарлы өндірісті ұйымдастыру 1-суретте келтірілген.

1-сурет. Мақта кешенінде АТК-ге біріктіру жолымен ірі тауарлы өндірісті ұйымдастыру.

Мұндай жағдай өңдеу кәсіпорнының монополистік баға белгілеумен және басқа өндірушілердің мүддесіне қарама-қайшы іс-әрекеттерден сақтандырады, жалпы кәсіпкерлік үдерісте тауарөндірушілерге басымдық береді. Жоғарыдағы схемада көрсетілгендей қомақты қаржы ресурстары (несие), жеңілдетілген бағадағы материалдық ресурстар "Қазагро" және "Қазагро қаржы" АҚ-нан АТК (заңды тұлғаға) арқылы ЖШС-ға (МТС) беріледі. Несие ресурстарының қайтарымы (есеп айырысу) келісім-шарт негізінде өңдеу кәсіпорны арқылы немесе "мақта қол хаты" дайын тауар құнымен жүзеге асырылады. Бұл жерде тауар өндірушілер де және өңдеуші кәсіпорынның да коммерциялық мүдделері сақталады, ырғақты іс-әрекет жасауға мүмкіндік жасалады.

Мақта кешенінде жүргізілген зерттеулердің нәтижесіне сүйеніп ірілендірілген орта тауарлы агроқұрылымдардың параметрлері, өндірістік-экономикалық көрсеткіштер жобасы 1 кестеде келтірілген.

1-кесте. Орта тауарлы ірілендірілген агроқұрылымдардың өндірістік — экономикалық көрсеткіштері (1. Бастапқы кезең — 4 нұсқа)

Параметр өлшемдері	Орта тауарлы (рационалды) агроқұрылымдар варианттары			
	1	2	3	4
Мақта алқабы, га	130-195	195-260	260-325	325-390
өнім, ц/га	24,0	25,0	26,0	27,0
Жалпы өнім, тонна	312-468	488-650	676-845	878-1053

Орташа жұмысшылар саны, адам	26-39	39-52	52-65	65-78
Жалпы өнімнің құны, млн. Теңге	15,0-22,5	22,5-31,2	31,2-40,6	40,6-50,5
1 га мақта алқабынан түсім, мың теңге	115,2	120,0	124,8	129,6
1 орташа жұмысшыға түсім, мың теңге	576,9	576,9	600,0	624,6
1 тонна шитті мақтаның сату бағасы, мың теңге	48,0	48,0	48,0	48,0
1 тонна шитті мақтаның өзіндік құны, мың теңге	44,0	40,0	38,0	37,0
Пайдалылық деңгейі, %	9,1	20,0	26,3	29,8
Баптау тракторының саны, бірлік	2-3	3-4	4-5	5-6
Шынжырлы трактор саны, бірлік	2	3	4	5
Мақта жинайтын машиналар саны, бірлік	2	2	3	4
Тіркемелер саны, бірлік	6	6	9	12
Ескертпе – Автордың есептеулері бойынша құрастырылған				

Ұсынылған өндірістік-экономикалық көрсеткіштердің 4 варианттағы жобасында орта тауарлы шаруашылықтардың мақта алқабы 130-195, 195-26, 260-325, 325-390 га, капитал, еңбек ресурсы осы көрсеткіштерге оңтайлы арақатынаста болуы қажет.

Ірілендірудің варианттарын есептеуде экономикалық критерилер ретінде төмендегі өлшем көрсеткіштері анықталған:

- жер өнімділігінің көрсеткіші ретінде: 1 га егістікке өнімнің түсім құны 115,2-129,6 мың теңге;
- еңбек өнімділігінің көрсеткіші ретінде 1 жұмысшыға өнімнің түсімінің ақшалай мәні 576,9-624,6 мың теңге;
- ақтық нәтиже көрсеткіші ретінде өндірістің пайдалылық деңгейі 9,1-33,3 %. [5]

Өңірде мақта кешенінде ғылыми негізделген ауыспалы егіс жүйесі ендіріп, егістік құрылымын жетілдіру көзделген. Бұл негіздеу бойынша мақта кешенін диверсификациялау: мақта егістігін базалық мөлшерін енгізу, дақылдар құрылымын жетілдіру жолымен мақта –65%, жоңшқа – 25%, жүгері –7,5%, картоп, бақша, көкөніс-2,5% ғылыми негізделген ауыспалы егіс жүйесін енгізіп, топырақтар құнарын арттыру, сорлаудан сақтандыру тиімділікті және бәсекелестікке қабілеттілігін арттырады.

2-кесте. Мақта кешенінде орта және ірі агроқұрылымдардың дақылдар бойынша өнім, еңбек және ресурстардың шығыны

Көрсеткіштер	Агроқұрылымдар тобы	
	орта	ірі
1. Өнім, ц/га: шитті мақта	25-27	28-30
жүгері дәні	35-40	50-55
жоңшқа (құрғақ шөп)	70-80	90-100
2. Еңбек шығыны, а/сағат 1 га: шитті мақта	986	884
жүгері дәні	180-280	150-180
жоңшқа (құрғақ шөп)	55	48
3. 1 ц өнімге, адам /сағат: шитті мақта	39,4-36,5	31,6-29,5
жүгері дәні	5,2-5,0	3,0-3,3
жоңшқа (құрғақ шөп)	0,60-0,62	0,53-0,48
4. 1 а/сағат бағасы, теңге: шитті мақта	20,2	20,1
жүгері дәні	14,2	13,5
жоңшқа (құрғақ шөп)	13,6	12,1
Ескертпе - технологиялық карталар және нормативтік анықтамалар бойынша автор құрастырған		

Жаңа индустриалды-инновациялық технологиялық жетістіктерді өндіріске ендіру жолымен әр гектардан орташа өнімділікті 25–30 центнерге жеткізу, кешенді механикаландыру, жаңа техника мен агротехнологияны ендіру, соның ішінде мақтаны мәшинемен жинау деңгейін 65–70% жеткізу, қол еңбегін ығыстыру есебінен 1 га-ға еңбек шығындарын 986-884 адам/сағатқа дейін қысқарту, өзіндік құнын 15–20% арзандату, бір жұмысшыға өндірілетін шитті мақтаның көлемін яғни еңбек өнімділігі 12–15 тоннаға жеткізу негізделген.

Жоғарыда кестеде – 2 мақта кешенінде орта және ірі агроқұрылымдардың әртараптанған егістік құрылымы, еңбек өнімділігі және ресурстардың шығындары келтірілген.

Еңбек шығынын 1 ц. шитті мақтаға орта агроқұрылымдарда: 39,4-36,5 адам/сағат, ал ірі шаруашылықтарда 31,6-29,5 адам/сағатқа дейін қысқарту көзделген.

Бұл көрсеткіштердің ақшалай мәні 624-780 мың теңгені (4216,0-5405 АҚШ долларын) құрайды яғни қазіргі жағдаймен салыстырғанда 1,8-2,0 есе артады.

Жоғарыдағыларды қорытындылай келе агроқұрылымдарды ірілендіру: қазіргі заманғы жоғары өнімді, бір кезеңде бірнеше операцияны орындайтын, кең қанатты агрегаттарды қолдануға, еңбек өнімділігін, өнімді арттыруға және шығындарды қысқартуға өндірістік-экономикалық мүмкіндік туындатады.

1. Н.Ә. Назарбаев. “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” Халыққа Жолдауы // Егемен Қазақстан, №34-35, 30 қаңтар 2010.
2. ҚР “Шаруа (фермер) қожалықтары туралы” Заңы. - Алматы – Юрист – 2003.
3. ҚР “Ауыл шаруашылығы еріктестіктері және ассоциациялары (одақтары) туралы” Заңы: Алматы – Юрист – 2003.
4. А.В. Чаянов., “Крестьянское хозяйство”. Москва – Экономика – 1989.
5. Б.Серіков., “Мақта саласында агроқұрылымдарды оңтайландыру (ірілендіру) және типтік шаруашылық моделінің ұйымдық-экономикалық негіздері”. Алматы: Ernurprint, 2008.

* * *

Укрупнение мелкотоварных агрообразований создает объективные производственно-экономические условия для применения современной высокопроизводительной техники, повышения урожайности и сокращения затрат, а в конечном счете повышения производительности труда 1,8-2,0 раза.

The Integration of small-scale agroproductions creates objective production-economic conditions for crushing the large powered technology, increasing to productivities and reductions of the expenses, and in final count of increasing to capacity of the labour 1,8-2,0 times.

ӨӨЖ 631.10

СУАРМАЛЫ ЖЕРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУДА ИННОВАЦИЯ-ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ КЕПІЛІ

Серіков Б.

“Сырдария” университеті

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” атауымен 29 қаңтар 2010 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы агроөнеркәсіп кешенді дамытудың жаңа стратегиясын айқындап берді. Бұл стратегия үш бағытта жүзеге асырылуы көзделген [1]:

- Агроөнеркәсіп кешенінде еңбек өнімділігінің 2014 жылға қарай кем дегенде екі есеге арттыру;
- 2014 жылға қарай азық-түлік тауарлары ішкі рыногының 80 %-дан астамын отандық тағам өнімдері құрауы тиіс;
- жаңа рыноктарға жол ашу және игеру жолымен экспорттың әлеуетті жүзеге асыру.

Жолдауда өткен кезеңде аса көңіл бөлінбей жүрген жалпы экономиканың, оның ішінде халықтың өмір сүру деңгейін, ауыл шаруашылығы өндірісінің жағдайын тағы басқаларды бағалауда маңызды экономикалық категория еңбек өнімділігін арттыру мақсаты қойылғаны қуанарлық жағдай.

Қазақстанның Оңтүстігінде мақта кешенінің даму тарихы қуаң және тәлімі жерлерді суландырумен тікелей байланысты. Бұл өңірдің өндірістік күштерінің даму әлеуеті, халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалы рыноктық қатынас жағдайында жердің көлеміне және құнарына тікелей байланысты болып, маңыздылығы арта түсті. Суармалы жерлердің басқа жерлерге қарағанда өзіндік артықшылығы бар.

Агроөнеркәсіп кешенінде еңбек өнімділігін арттырудың басты бағыты суармалы жерлердің өнімділігін арттыруға бағытталуы ең тиімді жол.

К.Маркс суармалы жердің артықшылығын былай жазған: «Суармалы емес жермен салыстырғанда, бірдей жер көлемінде он-он екі адам көп жұмыспен қамтылады және олар он екі немесе он бес есе көп пайда алады» [2].